

*Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Сівцов Назар Андрійович,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти навчально-наукового інституту
заочного та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВА ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах збройного конфлікту діти належать до однієї з найбільш вразливих категорій населення, що потребує особливого захисту та підтримки. Міжнародні та національні правові норми, включаючи Конвенцію ООН про права дитини, Женевські конвенції та їхні додаткові протоколи, а також національне законодавство України, забезпечують спеціальні права та гарантії для дітей, які перебувають у зонах конфліктів. Так, ст. 38 Конвенції ООН про права дитини встановлює спеціальну норму, що держави «зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів та стосуються дітей, а також забезпечувати їх дотримання», «вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними» [1], що певною мірою узгоджується з нормами міжнародного гуманітарного права.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах передбачає, що держави-учасниці зобов'язуються вжити «всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці їхніх збройних сил, які не досягли 18-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях» [2]. Крім того, Факультативний протокол також зобов'язує держав-учасниць вживати всіх можливих заходів з метою попередження вербування і використання у воєнних діях осіб, які не досягли 18-річного віку, озброєними групами, відмінними від збройних сил держави. Такі заходи повинні включати прийняття правових заходів, необхідних для заборони і криміналізації такої практики.

Збройні конфлікти спричиняють непропорційний вплив на представників різних вікових груп: бойові дії та окупація супроводжуються порушенням прав та свобод дитини, серед яких право на життя, на безпеку в умовах бойових дій та війни, на освіту, на здоров'я та розвиток особистості, право бути із сім'єю, а також право на турботу і захист з боку держави [3]. Резолюціями Ради Безпеки 1261(1999), 1379 (2001), 1460 (2003), 1539 (2004) та 1612 (2005) на міжнародному рівні було визначено шість серйозних порушень проти дітей у рамках збройного конфлікту: вбивства та каліцтва; вербування дітей до збройних сил супротивника й використання у бойових діях; згвалтування та інші форми сексуального насильства; викрадення; напади на школи та лікарні; відмова в доступі до гуманітарної допомоги [4].

Вищенаведене вказує, що у період збройних конфліктів міжнародне гуманітарне право встановлює право дітей як на загальний захист, що передбачений для цивільного населення, які не приймають участі у збройних конфліктах, так і на спеціальний захист, враховуючи їх особливу незахищеність. Однак, значним недоліком є той факт, що в системі міжнародно-правових механізмів ефективні лише ті механізми, які дозволяють фіксувати порушення, встановлювати винних осіб, але не дозволяють належним чином запобігти їх вчиненню [5, с. 52].

Україна є учасницею більшості міжнародних актів щодо захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту. Положення вищезазначених та інших міжнародних актів знайшли своє відображення у національному законодавстві. Так, ст. 30 Закону України «Про охорону дитинства» аналогічно до міжнародних норм забороняється участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань [6].

На підставі аналізу міжнародних актів та нормативно-правових актів національного законодавства, можна сказати, що Основні права дитини в умовах збройного конфлікту включають такі аспекти:

➤ *право на життя, виживання та розвиток.* Основоположне право кожної дитини на життя особливо актуальне в умовах збройного конфлікту, коли ризики для життя та здоров'я дітей значно зростають.

Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, в період повномасштабного вторгнення РФ на територію України, загинули 483 дитини, 986 – були поранені. Крім того, станом на лютий 2023 року Національна поліція України отримала 9631 звернення щодо зниклих безвісти дітей з моменту впровадження воєнного стану в Україні – вони стосуються 9764 неповнолітніх. Також 19 тис. 484 дитини були депортовані або примусово переміщені, ще 394 дитини зникли безвісти і зараз знаходяться в розшуку [7].

Держави-учасниці та сторони конфлікту зобов'язані вживати всіх можливих заходів для захисту дітей від фізичних і психологічних травм, забезпечуючи їхнє виживання та сприяючи їхньому фізичному, розумовому та соціальному розвитку.

➤ *захист від насильства, експлуатації та жорстокого поводження.* Військові дії часто призводять до зростання випадків насильства та експлуатації дітей. Міжнародне право забороняє вербування та використання дітей у збройних силах або збройних групах. Крім того, діти мають бути захищені від будь-яких форм жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство, торгівлю дітьми та трудову експлуатацію;

➤ *право на освіту.* В умовах збройного конфлікту забезпечення безперервності освіти є складним завданням, але воно залишається критично важливим для розвитку дітей. Держави повинні вживати заходів для

забезпечення доступу до освіти навіть в умовах конфлікту, створюючи безпечні умови для навчання, відновлюючи зруйновані навчальні заклади та надаючи необхідні ресурси;

➤ *право на охорону здоров'я.* Збройні конфлікти негативно впливають на системи охорони здоров'я, обмежуючи доступ дітей до медичних послуг та збільшуючи ризики захворювань та травм. Держави та міжнародні організації повинні забезпечувати надання медичної допомоги дітям, включаючи вакцинацію, лікування поранень та захист від інфекційних хвороб;

➤ *право на відновлення та реабілітацію.* Після завершення конфлікту діти, які пережили військові дії, потребують комплексної підтримки для фізичного та психологічного відновлення. Це включає медичну та психологічну допомогу, реабілітаційні програми, освітні та соціальні проекти, спрямовані на інтеграцію дітей у мирне життя;

➤ *право на сім'ю та сімейне життя.* Військові дії часто призводять до розлучення сімей, загибелі батьків та втрати зв'язку між родичами. Діти мають право на сімейне життя та підтримку з боку сім'ї. Необхідно вживати заходів для возз'єднання сімей, надання підтримки сиротам та дітям, які втратили батьків, а також забезпечення умов для опіки та усиновлення;

➤ *право на гуманітарну допомогу.* Діти в зонах конфліктів часто опиняються в умовах нестачі основних життєвих ресурсів, таких як їжа, вода та житло. Гуманітарні організації та держави зобов'язані забезпечувати надання гуманітарної допомоги дітям, задовольняючи їхні основні потреби та створюючи умови для виживання та розвитку;

➤ *право на участь у прийнятті рішень.* Навіть в умовах збройного конфлікту діти мають право висловлювати свої думки та брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя. Це право включає участь у визначенні пріоритетів гуманітарної допомоги, освіти та захисту, а також можливість звертатися за допомогою та підтримкою до відповідних органів та організацій та ін.

В умовах війни порушуються усі прав дитини. Необхідно погодитись з Уповноваженою Президента України з прав дитини, яка наголошує на тому, що: «Від війни страждають всі українські діти, адже 7,5 млн. дітей чекають когось з рідних із фронту, ще дуже велика кількість дітей сьогодні змушена прощатися з кимось із батьків, хто загинув від рук російського агресора, багато малюків не можуть ходити до своїх шкіл і гуртків, гратися на дитячих майданчиках та жити у своїх будинках, оскільки вони були зруйновані росіянами» [7].

Сьогодні українські діти опинилися у вкрай вразливому становищі, піддаючись фізичній, психологічній та емоційній травмі. Це обумовлює необхідність вжиття невідкладних заходів як на національному, так і на міжнародному рівнях для захисту прав дітей і забезпечення їхнього благополуччя. Зокрема, на національному рівні, на наш погляд, необхідно:

- продовжити створення та впровадження програм дистанційного навчання для дітей, які перебувають у зонах конфлікту або переміщені всередині країни;
- організувати мобільні освітні центри у зонах конфлікту для забезпечення безперервного навчання

– створювати центри психологічної допомоги для дітей, які постраждали від війни;

– забезпечити їжею, водою, медикаментами та іншими базовими потребами дітей незалежно від їх місця перебування тощо.

Важливою є також активізація міжнародних організацій і країн-донорів для фінансової підтримки програм, спрямованих на захист дітей в Україні.

Підсумовуючи вищевикладене необхідно зазначити, що забезпечення прав дитини в умовах збройного конфлікту вимагає комплексного підходу, що включає захист життя та здоров'я, забезпечення доступу до освіти та медичних послуг, підтримку сімейного життя та гуманітарну допомогу. Міжнародне співтовариство, національні уряди та неурядові організації повинні працювати разом для забезпечення дотримання прав дітей та створення умов для їхнього безпечного та повноцінного розвитку навіть у найскладніших обставинах. Адже, тільки спільними зусиллями можливо мінімізувати негативний вплив війни та забезпечити майбутнє для підростаючого покоління України.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини: Конвенція. Міжнародний документ від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі у збройних конфліктах: Факультативний протокол. Міжнародний документ від 01 січня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text

3. Children affected by armed conflict and violence, 15 July 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/speeches/2022/07/children-affected-armed-conflict-and-violence>

4. Лубінець Д. Грубі порушення прав людини внаслідок збройної агресії проти України: загальний огляд. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/hrubi-porushennia-prav-dytny-vnaslidok-zbroinoi-ahresii-proty-ukrainy-zahalnyi-ohliad>

5. Баран А., Базан І. Щодо питання міжнародно-правових механізмів захисту прав дітей під час збройних конфліктів. Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 3 (31). С. 50-54.

6. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

7. Права дітей під час війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3715651-prava-ditej-pid-cas-vijni.html>